

Akadémiai műfajok jellemzése

(Biró Tamás, 2019. május)

Előzetes megjegyzések a terjedelemről

A tudományos életben a terjedelmet több mértékegységgel mérik. Ilyenek a *leütés* (n – szóközökkel, néha *karakter*, szóközök nélkül), a *szó*, valamint az *oldal* (pontosan meghatározott beállításokkal vagy maximális/minimális beállításértékekkel). Magyarországon az első és a harmadik a legelterjedtebb, de külföldön – például az angolszász világban – általában *szavakban* adják meg a terjedelmet.

Míg a terjedelem túllépése a konferenciaabsztrakt, a pályázat vagy a cikk automatikus elutasítását is vonhatja maga után, a túl rövid mű is negatív elbírálás alá esik. Egy olyan megfogalmazást a kiírásban, amely szerint a beadott anyag „legfeljebb X terjedelmű lehet”, sok bíráló úgy értelmez, hogy közel ilyen terjedelműnek kell annak lennie. A megadott terjedelem ki nem használása ugyanis úgy néz ki, mintha a szerzőnek nem lenne mondanivalója.

Fontos tudni, hogy sok ország tudományos kultúrájában jóval szigorúbban veszik a terjedelmi korlátokat, mint Magyarországon. Ezekben a kultúrákban az *academic writing* művelésének alapélménye az, hogy a szerző szavanként nyesegeti a szövegét, hogy épp beleférjen a felső limitbe. Ennek a folyamatnak az eredménye az, hogy a szöveg minden részletét sokszorosán átírják, csiszolják, a szóvirágokat kigyomlálják, a felesleges félmondatokat levágják, a gondolatmenetbe nem illeszkedő kitérőktől megszabadulnak. Ez a munka célratörő és jól felépített szöveget kell, hogy eredményezzen. Ehhez képest az, aki nem használja ki a megadott terjedelmet, vagy aki szóvirágokat és a fő gondolatmenetbe nem illő kitérőket is megenged magának, „gyanús”: vajon nincs mit mondania?

A kiírás általában arra is utal, hogy a megadott terjedelem lábjegyzetekkel és bibliográfiával vagy anélkül értendő-e. Sajnos még nem elég elterjedt az, hogy a bibliográfia nem számít bele a terjedelembé. Ugyanis amíg a bibliográfia is beleszámít, addig a hivatkozásokon a legegyszerűbb spórolni, karakter- vagy szószámot nyerni, és így a kollégák munkájának az elismerése áldozatául esik a terjedelemben.

Előzetes megjegyzések az olvasóról

Fontos, hogy észben tartsuk, hogy egy kutató hogyan olvas – és ezek a tények igazak egy bírálóra is, akinek elvileg alaposan el kellene olvasnia a művünket, és azt objektív módon kellene elbírálnia.

Egyrészt, az olvasó felületesen olvas. A kollégák tipikusan a következő lépésekben olvasnak: (1) cím, (2) absztrakt, (3) bekezdés és összefoglalás, (4) ábrák felirata, (5) a cikk fontosabbnak tűnő részei, (6) az egész cikk. Ritka az, hogy valaki valóban végigolvas egy cikket az elejétől a végéig. Ha az olvasó nem találja elég érdekesnek a címet, nem megy tovább az absztraktra; ha nem elég érdekes az absztrakt, nem megy tovább az egész cikkre; és így tovább. Egyes tudományterületeken, például az orvostudományban, a címek egész mondatok, a cikk fő állítását tartalmazzák, hogy a legújabb cikkeken gyorsan átszáguldó kollégákhoz eljusson a fő üzenet. Hasonlóképp a cikk elején az összefoglalónak – valamint az ábrák feliratainak is – át kell adniuk a cikk fő üzeneteit. (Egyes tudományterületeken az ábrák feliratait egész bekezdések.) A bevezetésnek és az összefoglalásnak is nagyon *to-the-point*-nak kell lennie, és az egész cikk elolvasása nélkül világossá kell tenniük a cikk fő állításait, eredményeit. Tévedés azt hinni, hogy az ismétlés untatja az olvasót: mivel az olvasók többsége nem olvassa el az egészet, mások csak felületesen futják át az általunk írtakat, ezért az ismétlések segítik a megértést, és hozzájárulnak ahhoz, hogy az üzenetünk valóban átmenjen.

Másrészt, az olvasó preconcepcióval olvas. Számos ok miatt az olvasó azt hiszi, már előre tudja, mit fog olvasni: vagy azért, mert azt gondolja, ért a témához, vagy azért, mert a nevünk vagy intézményünk

alapján valamire számít, vagy azért, mert a cím bizonyos asszociációkat indít meg benne. Ezért fontos az óvatos címválasztás, és az olyan szituációk elkerülése, amelyekben egyes olvasóknál nem várt asszociációkat indít el a cím egy-egy szava. Explicitté kell tenni, mi a célunk, mi a kiindulási pontunk, a nézőpontunk, és milyen módszerrel válaszoljuk meg az explicit formában megfogalmazott kérdést. Amíg egy „sima” olvasó ért félre bennünket, legfeljebb annyit veszítünk, hogy nem fog a munkánkból tanulni, és nem fog rá hivatkozni. Súlyosabb a helyzet, ha ez az olvasó történetesen bíráló. A 21. században a tudományos műfajokban egyre inkább érződik az angolszász világ pragmatizmusa. Az üzenetet rövid, tömör és egyértelmű mondatokkal kell az olvasó tudtára adni, ellentétben a korábbi német és francia tudományos kultúrával, amelyben a választékos szóhasználat és a hosszú, komplex szerkezetű mondatok ellenére gyakran az üzenetet a sorok közül az olvasónak kellett rekonstruálnia.

Harmadrészt, a bíráló gyakran negatív szemmel olvas. Különösen igaz ez azokra a műfajokra, ahol túl sok eszkimó van kevés fókára: például kutatási pályázatoknál, állásjelentkezéseknél, erősen kompetitív folyóiratok és konferenciajelentkezések esetén. Ezekben az esetekben az olvasó (a bíráló) kimondottan azt keresi, hol köthet belénk, mivel húzhatja le az egyes anyagokat. Minél kevesebb erős pályázat, jelentkezés, cikk marad a bírálati folyamat végén, annál kevesebb közül kell majd választani a döntés meghozatalakor.

Összefoglalva: készüljünk fel arra, hogy az olvasónk felületesen, prekonceptióval és negatív szemmel olvas. Ezért a 21. század tudományos műfajai az egyenes vonalú, tiszta, logikusan felépített, minden ponton explicitté tett és helyenként önismétlő („szájbarágós”) gondolatmeneteket preferálják.

Cikk absztraktja

Az *absztrakt* szónak legalább két jelentése van a tudományos életben. Az első jelentése az az általában (de nem mindig) bekezdésnyi terjedelmű összefoglalás, amely egy-egy cikk előtt, attól tipográfiailag elkülönülve jelenik meg. (Néha az absztraktok a kötet egy külön pontján vannak összegyűjtve, általában a kötet nyelvétől eltérő nyelv[ek]en [is].) Tudományterületenként és kötetenként/folyóiratonként változik, hogy a cikkekhez szokott-e tartozni ilyen összefoglaló. Az elmúlt évtizedek során egyre több tudományterületen vált bevett gyakorlattá ez a műfaj.

Egy cikk absztraktját úgy kell megfogalmaznunk, hogy a fő üzenetünk ahhoz is eljusson, aki csak azt olvassa el, ő is kapjon a cikkről egy összképet. Emellett az is a célunk, hogy az érdeklődő megtudja, mikor érdemes a cikkünket elolvasnia: itt és most, mert a cikk várhatóan választ ad egy őt épp érdeklő kérdésre, vagy valamikor a jövőben, amikor ezzel a témával fog foglalkozni. Bizonyos folyóiratok az absztrakt és a cikk között *kulcsszavak* felsorolását is kérik. Akár van ilyen, akár nincs, érdemes az absztraktban is elejteni azokat a kulcsszavakat, amelyek a célközönség figyelmét megragadják. Nem melleleg, a keresőprogramok is érzékenyek ezekre a kulcsszavakra, és hozzájárulnak ahhoz, hogy a célközönségünk megtalálja a munkánkat egy internetes keresés során.

Az absztraktnak nem szükséges a cikk szerkezetét követnie. Rövid, tömör mondatokból álljon. Jelenjen meg benne az a kutatási kérdés, amelyre a cikk választ keres, és foglalja össze a legfontosabb eredményeket is. Az olvasó érdeklődésének a felkeltése (motiváció, háttér, kontextus) is megjelenhet röviden az absztrakt elején, de a kutatástörténetre, mások eredményeire itt nem kell utalni. Az absztrakt nem egy krimi fülszövege, nyugodtan elárulhatjuk, hogy „ki a gyilkos”. Épp ellenkezőleg, azon kevesek számára, akik a cikkünket végül elolvassák, megkönnyíthetjük a cikkünk megértését azzal, ha előzetesen már kapnak egy áttekintést. Nem melleleg: a pragmatikus tudományos kultúrákban azt tanítják, hogy a bevezető fejezet végén legyen egy bekezdés, amelyben leírjuk, hogy a 2. fejezetben erről, a 3. fejezetben arról, a 4. fejezetben amarról stb. lesz szó.

Konferenciaabsztrakt

A konferenciaabsztrakt terjedelemben néha hasonlít a cikkek elején található absztraktokhoz (például maximálisan 100 vagy 120 szó, egyharmad vagy fél oldal terjedelemben). Más esetekben a konferencia szervezői egy vagy két oldal terjedelmet határoznak meg. Bizonyos tudományterületek konferenciáira teljes konferenciacikkkel kell jelentkezni, és az elfogadott előadások cikkei már a konferencia előtt megjelennek a *proceedings*-ben.

Amikor az ember benyújtja a jelentkezését egy konferenciára, az anyag elvileg már készen van: ha nem is kész cikk formájában leírva, de legalább fejben vagy jegyzetpapíron, de nem is ezerszer lerágott (előadott, publikált) formában. A kutató a folyamatban lévő kutatásának az eredményeit mutatja be konferenciákon, mintegy előmunkálatként egy készülő cikkhez vagy könyvhöz. (Ritkán a konferenciák szervezői frissen megjelent publikációk bemutatását is lehetővé teszik.) Ha már adtunk elő hasonló témában, akkor adjunk hozzá egy csavart, amely előrébb visz saját kutatási projektünkben. De úgy se jelentkezünk konferenciára, hogy van egy ötletünk, amelyet az absztrakt benyújtása után tervezünk kidolgozni. A „meg kívánom vizsgálni azt, hogy...”-típusú absztraktokat a konferenciák szervezői általában kiszűrik – ez a kifejezés a kutatási terv műfajába illik.

A konferenciaabsztraktok elbírálása során a bizottság a következő kérdéseket teszi fel tipikusan a bírálóknak vagy saját maguknak: (1) mennyire újszerű az absztrakt? (2) mennyire illeszkedik bele a konferencia témájába? (3) mennyire várható érdekes, színvonalas, ugyanakkor élvezetes előadás? Egy elutasítás oka nem feltétlenül a rossz minőség: néha a konferenciaszervezők beemelnek egy gyengébb absztraktot, és elutasítanak egy közepesen erőset, mert tematikailag így tudnak egy élvezetes, a szélesebb szakmai közönség számára is vonzó programot összeállítani.

Bár az értékelés szempontjai a konferenciák esetén (ellentétben például a pályázati kiírásokkal) a legritkább esetben nyilvánosak, mégis érdemes mindhárom fenti szempontot szem előtt tartanunk. Már az absztraktunknak bizonyítania kell azt, hogy jól összeszedett, konkrét „üzenetre” kihegyezett előadást leszünk képesek tartani, amely beleilleszkedik a konferenciafelhívásban megfogalmazott koncepcióba. A legfontosabb azonban az, hogy absztraktunk alátámassza, új és újszerű eredményeket tudunk prezentálni. Tapasztalataim szerint az absztraktok következő típusait lehet megkülönböztetni:

- a. Az absztrakt a témát nagy általánosságokban mutatja be.
- b. Az absztrakt bemutatja a témát, és a végén a szerző feltesz néhány kérdést: „az előadásomban azt a kérdést teszem fel, hogy...”, „az előadásomban azt a problémát járom körül, hogy...”.
- c. Az absztrakt nem csupán kérdéseket tesz fel, hanem azokat meg is válaszolja.
- d. Az absztrakt nem csupán válaszokat ad a feltett kérdésekre, hanem felvázolja azt az utat (eszközöket, lépéseket, módszertant) is, amely a válaszokhoz elvezet.

Minél kompetitívebb egy konferencia, annál nehezebb úgy bejutni, ha az ember nem d. típusú (de legalább c. típusú) absztraktot nyújt be. Az első esetben nem világos, hogy a szerző mit is tett hozzá a téma kutatásához, mennyiben lesz újszerű az előadás, avagy csupán egy ismeretterjesztő előadást „dob” a szerző. A rutinos bíráló, még ha nem is szakértője az adott előadás szűk témájának, érzi azt, hogy ha utánaolvasna az adott témának, ő is megszerezhetné-e ezt a tudást, avagy tényleg újszerű eredményt fog hallani.

Következésképp a konferenciaabsztrakt írása során arra kell törekedni, hogy a háttér bemutatása arányaiban minél rövidebb legyen, és csupán a kutatási kérdés(ek) felvezetését szolgálja. Nincs szükség ismeretterjesztésre, nincs szükség a szakma által ismert információk megismétlésére, és retorikai fordulatokra, szóvirágokra sem. Minél hamarabb térjünk rá arra, hogy milyen válaszokat adunk a felvetett kérdésekre, és hogy ezeket a válaszokat milyen eszközökkel adjuk meg. Csak ilyen módon győzhetjük meg a bírálókat és a konferenciaszervezőket arról, hogy az előadásunk tartalmas lesz.

Ha jól megírjuk az absztraktunkat, amely mindjárt a tervezett előadás szerkezetét követi, már félig fel is készültünk az előadásra.

Kutatási terv/pályázat

Egy pályázat során a bírálók és a bizottság számos szempontot vesz figyelembe, beleértve a kutató és a kutatást befogadó intézmény minőségét, valamint a pályázati kiírás céljait is.

A kutatói alkalmasság megítélése attól függ, hogy mennyit és milyen minőségű helyeken publikált, mennyi hivatkozást kapott, nyert-e már el díjakat és korábbi pályázatokat, hozzájárult-e a tudományos élethez (pl. konferenciaszervezés, folyóiratnál betöltött szerkesztőbizottsági tagság, szakmai szervezetben végzett munka) stb. Mivel a pályázati űrlapok általában konkrét kérdéseket tartalmaznak, nem lehet ezeket ügyesebben vagy kevésbé ügyesen kitölteni. Ahol viszont lehetőségünk van szabadon fogalmazni, merjünk szerénytelenek lenni. Különösen igaz ez a pályázat azon részére, ahol arról kell meggyőznünk a bírálókat, hogy képesek vagyunk a kutatási tervben leírtakat végrehajtani.

A pályázat legfontosabb része mégis a kutatási terv. A kutatási tervben nem elég a *témát* bemutatni. Fogalmazzuk meg explicit módon azokat a *kutatási kérdéseket*, amelyeket meg kívánunk válaszolni a kutatás során. Emellett mutassuk be részletesen az alkalmazandó *módszertant*, még akkor is, ha az számunkra magától értetődőnek tűnik. Végül érveljünk amellest, hogy az adott kérdés megválaszolására a javasolt módszertan a legalkalmasabb, amelyet a meglévő tapasztalatunkkal meg tudunk valósítani.

A kutatási tervben a következőket feltétlenül dolgozzuk ki explicit (az első kettőt táblázatos) formában. Ha rákérdeznek ezekre külön a pályázati űrlapon, akkor is utaljunk rájuk a kutatási tervben:

- (1) **Time schedule („menetrend”)**: Negyedéves vagy féléves bontásban a projekt mely alprojektje mivel foglalkozik, mely célokat tűzünk ki, mit teszünk le az asztalra.
- (2) **Deliverables („teljesítések”)**: Melyek azok a mérhető, „átadható” eredmények, amelyeket a projekt létre fog hozni (és lehetőség szerint: a projekt mely fázisában), mint például publikációk, konferenciaelőadások, honlap, adatbázis, ismeretterjesztő előadások, tananyag stb.
- (3) **Újdonság**: Mennyiben újszerű a javasolt kutatás? Hogyan viszonyul a korábbi kutatásokhoz, amelyek hasonló kérdéseket kívántak megválaszolni (kutatástörténet, sok hivatkozással, különösen a várható bírálók munkáira)? Aktuális társadalmi kérdéseket vagy manapság divatos kérdéseket (*hot topics*) hogy kívánunk megválaszolni? A perspektíva vagy módszertan beleilleszkedik a kortárs tudományos diskurzus valamely irányzatába? Milyen újdonságot adunk hozzá ehhez a diskurzushoz? Miért nem lehetett volna ezt a kutatást elvégezni 10 vagy 100 évvel ezelőtt, és miért nem ér rá elvégezni 10 év múlva? Miért kell azt elvégezni itt, most, nekem?
- (4) **Társadalmi hasznosság**: Melyek a projektnek azok a hatásai, amelyek a szűk tudományos közösségen túl is érezhetőek lesznek. Például: más tudományterületeken is hasznosítható eredmények, módszertan; a laikus közvélemény érdeklődésére is számot tartó eredmények (tudományos népszerűsítő előadások, cikkek, dokumentumfilmek stb.); közvetlen vagy közvetett hozzájárulás valamely társadalmi, ökológiai, ipari, orvosi stb. probléma megoldásához; olyan eredmény, amely valamely jól meghatározható szervezet (például minisztérium, hivatal, egyház, civil szervezet) döntéseit, tevékenységét támogathatja; hasznosítható termék (például szoftver, tananyag, kiadvány, múzeumi kiállítás stb.).

A kutatási tervnek nem kell úgy kinéznie, mint egy cikknek vagy a tudományos élet más műfajainak. Tartalmazzon minél több felsorolást, táblázatot, bullet-pontokba rendezett gondolatot. Ellentétben más műfajokkal, használhatunk vastagítást (**bold**) is a kurziválás (*italics*) mellett. A fő gondolatokat (például a kutatási kérdést) kiemelhetjük didaktikusan egy szövegdobozban. És így tovább. A bíráló lehet, hogy tucatnyi pályázatot olvas el rövid idő alatt, és ezek a vizuális segédeszközök segítik abban, hogy minél hatékonyabban átmenjen az üzenetünk.

A sikeres kutatási tervnek *megvalósíthatónak* kell lennie. A magyar kultúrában gyakori a „sokat vállalok, aztán meglátjuk, mi valósul meg ebből” hozzáállás. Különösen külföldi bírálók esetén a túlszűfolt, túlvállalt pályázatok negatív megítélés alá esnek: ha a pályázati író „túl ambiciózus”, az annak a jele, hogy nem rendelkezik realitásérzéssel, és félő, kevés fog a bevállaltak közül megvalósulni. Sokkal jobb, ha a vállalás reális mennyiségű, vagyis a bírálók elhiszik, hogy a pályázati író komolyan gondolta

azt, amit leírt. Hasonlóképpen a sikeres pályázat költségvetésének is reálisnak kell lennie. A „többet kérek, mert úgyis kevesebbet adnak” hozzáállás tudományos pályázatok esetén veszélyes lehet, az indoklás nélküli, irreálisan magas költségvetés a pályázat lepontozásával járhat.

A bírálók most sem biztos, hogy a szűk szakterület ismerői lesznek. Mivel a kutatási terv leírására általában bővebb terjedelem áll rendelkezésre, mint egy absztrakt esetén, a megfogalmazás során kombinálhatjuk a kvázi-ismeretterjesztést a szűk szakértelmet igénylő részletekkel. A bírálók általában szeretik, ha a pályázat elolvasása révén újat tanulnak.

A pályázatok keretében legtöbbször a hosszabb leírás mellett hosszabb és rövidebb összefoglalásokat is be kell nyújtani, amelyeknek több funkciójuk van. Egyrészt a bizottság tagjai (vagy a bizottságot segítő adminisztratív munkatársak) ezt olvassák el, és ezek alapján kérik fel a bírálókat. A bírálók is ezt olvassák először, amikor döntenek arról, hogy vállalják-e a bírálat megírását, majd számukra ezek az összefoglalók absztraktként szolgálnak, a hosszabb kutatási tervet ezek ismeretében olvassák. Sok esetben a bizottság tagjai felosztják egymást közt a pályázatokat, egyetlen bizottsági tag olvassa csak el (jobb esetben) az egész pályázatot, míg a többiek – akik esetleg kevésbé értenek a szakterülethez – kizárólag az összefoglalókat ismerik. Következésképpen a rövidebb összefoglaló(k) megfogalmazásán is sok minden múlhat.

Pályázat benyújtása előtt érdemes tájékozódni. A pályázatot kiíró szervezet munkatársai készséggel segítenek – mert nekik ez a feladatuk – az előkészítő szakaszban is. A pályázatiírásban tapasztaltabb kollégák segítségét is érdemes kikérni, a pályázat tervezetét velük megosztani.

Bírálat

Néha megfordulnak a szerepek, és mások konferenciaabsztraktjait, folyóirathoz benyújtott cikkét, pályázatát nekünk kell elbírálni. Sok esetben megkapjuk a bírálati szempontokat (például a kutatás újdonsága, a gondolatmenet kidolgozottsága stb.), amelyek szerint kell pontozni. A végső értékelés során is egy skálán kell elhelyezni a bírált művet (például „elfogadásra ajánlom” stb.).

Azonban a legtöbb esetben a bírálatnak része a szöveges értékelés is. Ennek több funkciója is van. Először is, megindokolja a számszerű értékelést a bizottság felé. Másodsor, visszajelzést ad a szerzőnek, akár elfogadásra kerül az adott mű (hogyan lehet még jobb), akár elutasításra (legközelebb hogyan írja azt meg). Elfogadott konferenciaabsztrakt esetén a szerzőnek illik figyelembe vennie ezeket az ajánlásokat mind az absztrakt végső, nyilvánosságra hozandó verziójának a leadásakor, mind az előadása előkészítése során. Folyóirathoz benyújtott cikkek esetén a legtöbb esetben „accept with major revisions” megjegyzéssel fogadják el a cikkeket, ami azt jelenti, hogy a (tartalmi, formai, stílári, nyelvi, helyesírási) észrevételek figyelembevételével át kell még írni a munkát.

Ilyen esetben illik az észrevételekre egy levélben reagálni, vagyis megköszönni őket, és tétélesen leírni, hogy mely észrevételt építettük be a cikkbe, és mely észrevételt miért nem. Ha a bíráló butaságot ír le, az is intő jel számunkra, mert más olvasók is reagálhatnak az általunk leírtakra ugyanígy. Ebben az esetben azért érdemes a cikkünket átfogalmazni, hogy ezeket a reakciókat a jövőben elkerüljük. A bírálati folyamat általában (nem kizárólag folyóiratcikkek esetén) a tudományos diskurzus egy fontos terepe, hiszen a bíráló kénytelen alaposan elmélyedni a bírálat tárgyában, majd egy kellőképpen megindokolt visszajelzést adni rá. Ez a visszajelzés – különösen akkor, ha a kettős anonim bírálati folyamatnak köszönhetően valóban őszinte a kritika – a szerző számára páratlan lehetőség arra, hogy kitapasztalja, miképp fog tudni a leghatékonyabban bekapcsolódni a tudományos diskurzusba.

A jószándékú, de őszinte és alapos bírálat megírása során figyelembe kell vennünk, hogy a skálán történő és a szöveges értékelés mely részei jutnak el a szerzőhöz, és mi az, ami csak a konferenciát szervező bizottsághoz, a pályázati bizottsághoz vagy a folyóirat szerkesztőihez jut el. Az sem mindegy, hogy a szerző megtudja-e, hogy ki bírálta őt.

A szöveges bírálat műfaja gyakran a bírált mű rövid (egy-két mondatos) összefoglalásával indul. Ennek egyik funkciója az, hogy felkért szakértőként a bizottságot képbe helyezzük, hogy miről is szól a munka. A másik funkciója az, hogy a szerző megérti, mi mit értettünk meg a műből. Ez a szerző számára is fontos visszajelzés, és néha épp a bíráló által javasolt összefoglalás segíti a szerzőt abban, hogy más nézőpontból, friss szemmel tekintsen saját munkájára. Én magam gyakran használtam fel az (anonim, de anyanyelvi) bírálók számomra újszerű megfogalmazásait saját eredményeimmel kapcsolatban.

Ezt követi a bíralt mű erényeinek és hibáinak a kifejtése. Illik az erényekkel kezdeni, és az erényekkel befejezni – különösen, ha a szerzőhöz is visszajut a bírálat. Míg máshol az explicit, egyértelmű megfogalmazás mellett érveltem, itt helyénvaló a negatív kritikát udvarias, burkolt formában leírni, eufemizmusokat használni – a bizottság tagjai (és a szerző is) úgyis érteni fogják. Néha az általános tartalmi értékelést követi egy lista az „apróbb hibákról”, amelyben a bíráló felsorolja az általa észrevett elírásokat, stiláris problémákat, és néha a kicsit súlyosabb tartalmi észrevételeit is.

Recenzió

Egy már megjelent műről írt recenzió a cikk és a bírálat műfaja között helyezkedik el. A recenzióknak széles a spektruma, a rövid és tárgyilagos könyvismertetéstől kezdve, az erőteljes kritikán keresztül, a megjelent könyv – annak ismertetése és bírálata – ürügyén megjelenő, hosszabb önálló gondolatmenetekig.

A recenzió a recenziót közlő folyóirat olvasóinak szól, és tipikusan három elemet ötvöz, különböző arányokban. Az első elem a könyvismertetés: miről szól a könyv, ki írta, mi a könyv általános koncepciója, íve, és miről szólnak az egyes fejezetek. Gyakran a nagy áttekintést az egyes fejezetek rövid bemutatása követi.

A recenzió második elem a könyv értékelése, bírálata, pozitív vagy negatív értékelése. Néhányan már az elején éreztetik, hogy a könyvről pozitív vagy negatív véleményen vannak, más recenziók esetén a könyv bemutatása közben érződik ez. A tipikus recenziók azonban *élesen különválasztják* a könyv bemutatását annak értékelésétől. (Ez egy olyan készség, amelyet a recenzió műfaján kívül is érdemes gyakorolni.) A tárgyilagos bemutatás után következik csak az értékelés, alapos indoklással. Például megkérdezhetjük, hogy vajon a szerző megválaszolta-e a műve elején feltett kérdést, meggyőzően érvelt-e a tézise mellett? Itt is érvényes az, ami a bírálatra: illik pozitívumokkal kezdeni és pozitívumokkal befejezni a recenziót. Néha érződik, hogy a recenzens a szép záró mondatot („ez a mű nagyon fontos alpmű lesz azok számára, akik ezzel a témával fognak a jövőben foglalkozni”) a korábban megfogalmazott éles kritika miatt nem gondolja komolyan: mégis leírta, mert az illem úgy kívánta.

A recenzió harmadik eleme, amely általában nem egy önálló része a recenzióknak, hanem itt-ott felbukkan, például a bevezetésben, az egyes fejezetek tárgyalása során és az értékelés kontextusában, az a recenzió tárgyának az elhelyezése a kortárs tudományos diskurzusban. Hol helyezkedik el ez a mű a mai trendekhez képest? Mitől új ez a mű? Miért érdemes arra, hogy recenziót írjunk és olvassunk róla? Hogyan viszonyul a mű a tudománytörténeti fejlődéshez? A recenziók ezen harmadik eleme, amely túlmutat a konkrétan bemutatott munkán, néha a recenzió legizgalmasabb aspektusa.

Még néhány általános gondolat

Figyeljünk oda a formai követelményekre (a pályázati vagy konferenciakiírásban, a folyóirat honlapján a szerzőknek szóló fülon stb.). Ha pdf-formátumot kérnek, akkor pdf-esítsük az anyagunkat. Ha anonimizálva kérik azt, akkor anonimizálva küldjük el, és arra is gondoljunk, hogy a dokumentum tulajdonságai között se maradjon ránk utaló jel. A fájlnev se tartalmazza a nevünket, és az olyan megfogalmazásokat is kerüljük el, mint például: „ahogy azt korábban megmutattuk (Biró 2016) ...”.

A határidőket különösen pályázatok és konferenciajelentkezések esetén veszik nagyon szigorúan. Ha egy webfelületen keresztül kell az anyagot benyújtani, amely lezár abban a pillanatban, amikor lejár a határidő, akkor számoljunk azzal, hogy technikai nehézségek értékes perceket rabolhatnak el tőlünk, és az utolsó pillanatban (amely nem mindig éjfél) egyszerre sokan is megterhelhetik a szervert. Ha viszont emailben kell elküldeni az anyagot, akkor egy rövid (két-három mondatos) udvarias kísérőlevélhez csatoljuk az anyagunkat.

Mindez magától értetődőnek tűnik. És mégis, tapasztalatom szerint, mindig van 5-10%, akik az itt leírt, mások számára evidens részletekre nem figyelnek.

Záró megjegyzések

A leírtak saját tapasztalataimat tükrözik, amelyeket leginkább angolszász dominanciájú „pragmatikus” tudományos kultúrákban szereztem. Bár tisztában vagyok azzal, hogy országonként, intézményenként és tudományterületenként is változik a tudományos kultúra, mégis azt állítom, hogy mindenhol megfigyelhető egy eltolódás – ha nem is azonos ütemben – a pragmatikus angolszász irányba. Azoknak a hallgatóknak, akik most készülnek fel arra, hogy a következő évtizedekben műveljék a tudományukat, tisztában kell lenniük ezekkel a tendenciákkal.

Ezzel együtt ajánlom azt, hogy mindenki figyelje meg saját kutatási területén a publikációkat (absztraktokat, pályázatokat stb.). Milyen stílusban írnak kedvenc szerzőik, akik lehetőség szerint fiatalok és anyanyelviek? Hogyan építik fel a cikkeiket? Mit emelnek ki a cikk elején az absztraktban? Hogyan fogalmazzák meg a szakterületen a konferenciafelhívásokat, és ezekre a kollégák milyen absztraktokat nyújtanak be? Nagyon sokat lehet tanulni az ún. jó gyakorlatok megfigyeléséből.

Egy „egészséges” tudományos kultúrával rendelkező intézményben nem csak a hallgató mutatja meg irományait a témavezetőjének, hanem a kollégák is egymásnak. Így sok visszajelzést kaphatnak egymástól még a cikk, a konferenciaabsztrakt vagy a pályázat benyújtása előtt. Az, aki segít, aki visszajelzést ad a kollégájának, szintén tanul a másiktól a jó és rossz példák tudatosításával.

Örömmel veszem, ha a fent leírt gondolataimra én is kapnék visszajelzéseket, annak érdekében, hogy a gyorsan összeszedett gondolataim előbb-utóbb egy használható útmutatóvá fejlődhessenek.